

MATEUSZ SMOLAGA

Uniwersytet Szczeciński

ORCID: 0000-0002-8663-6266

mateusz.smolaga@usz.edu.pl

Przewidywany wpływ Europejskiego Zielonego Ładu na aktywność dawców pomocy rozwojowej z UE

Expected impact of the European Green Deal on the activities of EU development aid donors

Słowa kluczowe:

Europejski Zielony Ład,
pomoc rozwojowa, ODA,
Unia Europejska, polityka
klimatyczna, polityka
rozwojowa

Keywords:

European Green Deal,
development assistance,
ODA, European
Union, climate policy,
development policy

Expected impact of the European Green Deal on the activities of EU development aid donors

The European Green Deal is an ambitious strategy for economic transformation of the European Union (EU) that most likely will affect other policies. The aim of this article is to consider how Official Development Assistance (ODA) offered by the EU and its members may change as a result of the European Green Deal's implementation. This is done by assessing the existing trends in EU ODA spending focused on addressing climate/environmental issues. This analysis uses for calculations data provided by the Organisation for Economic Co-operation and Development. One of the main findings is that climate/environmental issues play a significant and growing role in the allocation of EU ODA funds, though aid provided by some EU members, including Poland, do not share this pattern. It is expected that the implementation of the European Green Deal will lead to furthering the diversified (multi-sector) nature of EU influence over economic transformation of partner countries.

Wstęp

Europejski Zielony Ład (European Green Deal) to długookresowa i wielodziedzinowa strategia Unii Europejskiej (UE), zakładająca transformację „UE w sprawiedliwe i prosperujące społeczeństwo żyjące w nowoczesnej, zasobooszczędnej i konkurencyjnej gospodarce, która w 2050 r. osiągnie zerowy poziom emisji gazów cieplarnianych netto i w ramach której wzrost gospodarczy będzie oddzielony od wykorzystania zasobów naturalnych”¹. Jej podstawa została przedstawiona przez Komisję Europejską (KE) w grudniu 2019 r. Następnie cel osiągnięcia neutralności klimatycznej do 2050 r. został zaaprobowany przez Radę Europejską². Kolejne elementy strategii są na bieżąco rozbudowywane i wypełniane przez organy UE konkretyzującymi dokumentami, w tym, przygotowywanym przez KE, *Europejskim prawem o klimacie*, które ma nadać celowi neutralności klimatycznej charakter prawnie wiążący³. Europejski Zielony Ład zakłada uwzględnianie kwestii zrównoważonego rozwoju we wszystkich obszarach polityki UE oraz prowadzenie przekształceń za pomocą ośmiu głównych instrumentów sektorowych:

1) bardziej ambitne cele klimatyczne UE na lata 2030 i 2050 (zredukowanie emisji gazów cieplarnianych do 2030 r. co najmniej o 50%-55% w stosunku do poziomu z 1990 r.; osiągnięcie do 2050 r. neutralności

1 *Europejski Zielony Ład. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów*, COM(2019) 640 final, Komisja Europejska, Bruksela 2019, s. 2, [dostęp: 22 II 2021]: <https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0016.02/DOC_1&format=PDF>.

2 *Europejski Zielony Ład: Aspirowanie do miana pierwszego kontynentu neutralnego dla klimatu*, Komisja Europejska [online, dostęp: 15 V 2021]: <https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_pl>; *Europejski zielony ład*, Rada Europejska. Rada Unii Europejskiej [online, dostęp: 15 V 2021]: <<https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/green-deal/>>.

3 *Europejskie prawo o klimacie*, Komisja Europejska [online, dostęp: 23 V 2021]: <https://ec.europa.eu/clima/policies/eu-climate-action/law_pl>; *Wniosek: Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające ramy na potrzeby osiągnięcia neutralności klimatycznej i zmieniające rozporządzenie (UE) 2018/1999 (Europejskie prawo o klimacie)*, Komisja Europejska [online, dostęp: 23 V 2021]: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020PC0080&from=EN>>.

klimatycznej, czyli zbilansowania emisji oraz pochłaniania i/lub składowania gazów cieplarnianych);

- 2) dostarczanie czystej, przystępnej cenowo i bezpiecznej energii;
- 3) zmobilizowanie sektora przemysłu na rzecz czystej gospodarki o obiegu zamkniętym;
- 4) budowanie i remontowanie w sposób oszczędzający energię i zasoby;
- 5) przyspieszenie przejścia na zrównoważoną i inteligentną mobilność;
- 6) inicjatywa „Od pola do stołu” – stworzenie sprawiedliwego, zdrowego i przyjaznego środowiska systemu żywnościowego;
- 7) ochrona i odbudowa ekosystemów i bioróżnorodności;
- 8) zerowy poziom emisji zanieczyszczeń na rzecz nietoksycznego środowiska⁴.

Jak widać, Europejski Zielony Ład jest głównie wewnętrzną metastrategią przeobrażeń społeczno-gospodarczych na obszarze UE, ale posiada także istotny element nastawiony na oddziaływanie zewnętrzne. Nie powinno to dziwić, jeśli weźmie się pod uwagę globalny charakter problemów klimatycznych i ambicje odgrywania roli światowego lidera. W dokumencie podkreślono, że „UE będzie nadal promować i realizować na całym świecie ambitną politykę w zakresie środowiska naturalnego, klimatu i energii. Będzie rozwijać silniejszą «dyplomację w zakresie Zielonego Ładu», koncentrując się na przekonywaniu i wspieraniu innych we współuczestnictwie w promowaniu bardziej zrównoważonego rozwoju. Dając wiarygodny przykład, a następnie prowadząc odpowiednie działania dyplomatyczne, politykę handlową, wspierając rozwój i realizując inne strategie polityki zewnętrznej, UE może być skutecznym orędownikiem oczekiwanych przemian”⁵. W aspekcie wspierania przeobrażeń UE podkreśla w szczególności wywieranie wpływu na najbliższe otoczenie międzynarodowe – kraje Partnerstwa Wschodniego i sąsiedztwo południowe – a także generalnie partnerów z regionów Afryki, Ameryki Łacińskiej i Karaibów oraz Azji i Pacyfiku. Europejski Zielony Ład zakłada, że „[u]nijną polityką współpracy międzynarodowej i partnerstwa powinna w dalszym ciągu pomagać w przekazywaniu funduszy, zarówno publicznych, jak i prywatnych, mając na uwadze cel, jakim jest przeprowadzenie transformacji”. Przypomina także, że „UE i jej państwa członkowskie

4 *Europejski Zielony Ład. Komunikat...*

5 Tamże, s. 24.

pozostają głównymi darczyńcami pomocy rozwojowej na świecie i zapewniają ponad 40% światowego publicznego finansowania działań w związku ze zmianą klimatu. [...] We wniosku Komisji dotyczącym Instrumentu Sąsiedztwa oraz Współpracy Międzynarodowej i Rozwojowej proponuje się przeznaczenie 25% jego budżetu na cele związane z klimatem”⁶.

Celem artykułu jest analiza wpływu, jaki Europejski Zielony Ład może wywrzeć na niesienie pomocy rozwojowej przez UE i jej członków. Badanie opiera się na danych wtórnych – zewnętrznych, udostępnianych przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD). Odwołanie się do tej organizacji nie jest przypadkowe, ponieważ to w jej strukturach znajduje się Komitet Pomocy Rozwojowej (Development Assistance Committee, DAC)⁷, zrzeszający tradycyjnych dawców wsparcia rozwojowego. Komitet opracował standard Oficjalnej Pomocy Rozwojowej (Official Development Assistance, ODA), który definiuje, jakie transfery finansowe i rzeczowe w relacjach między państwami są zaliczane jako działania na rzecz przemian społeczno-gospodarczych na świecie⁸. Spośród 30 członków tego grona, 20 to państwa członkowskie UE⁹ i reprezentująca całą Unię KE (do DAC należy również Wielka Brytania). W 2019 r. nakłady państw należących wtedy zarówno do UE, jak i Komitetu wyniosły 83,8 mld USD (z czego aż 19,4 mld USD to wydatki brytyjskie), co stanowiło 57% wartości zagregowanej ODA całego DAC (dla porównania udział USA wyniósł 23%)¹⁰.

6 Tamże, s. 24–26.

7 *Development Assistance Committee (DAC)*, OECD Home [online, dostęp: 23 V 2021]: <<https://www.oecd.org/dac/development-assistance-committee/>>.

8 *Official development assistance – definition and coverage*, Organisation for Economic Co-operation and Development: <<https://www.oecd.org/development/financing-sustainable-development/development-finance-standards/officialdevelopmentassistance/definitionandcoverage.htm>> [dostęp: 23 V 2021].

9 Stan na 2021 r. Do DAC nie należą: Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Estonia, Litwa, Łotwa, Malta oraz Rumunia.

10 *Total flows by donor (ODA+OOF+Private) [DAC]*, Organisation for Economic Co-operation and Development: <<https://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=TABLE1>> [dostęp: 24 V 2021]. Dla lepszego zidentyfikowania trendów w działalności donatorów artykuł wykorzystuje nie kwoty absolutne (wielkości nakładów w mld USD), ale dane względne (wydatki na konkretny typ działania w relacji do ogólnej wartości brutto oferowanej ODA).

Ze względu na relatywnie nieodległy moment ogłoszenia inicjatywy Europejskiego Zielonego Ładu, literatura w zakresie jego oddziaływania dopiero się tworzy. Niewątpliwie, zdecydowanie więcej tekstów znajdziemy w odniesieniu do samej koncepcji Zielonego Nowego Ładu czy też polityki klimatycznej.

Przykładowo, Katarzyna Czech¹¹ wskazała na genezę pomysłu Zielonego Nowego Ładu jako strategii rozwojowej, związanej z globalnym kryzysem finansowym, oraz syntetycznie przedstawiła, jak wpisuje się on w koncepcję zrównoważonego rozwoju, wdrażaną od lat przez Unię Europejską. Podobne pochodzenie koncepcji Zielonego Nowego Ładu prezentują również Jon Bloomfield i Fred Steward¹², podkreślając jednocześnie rolę brytyjskiej Grupy na rzecz Zielonego Nowego Ładu (*Green New Deal Group*)¹³, lobbingu międzynarodowego ze strony Programu Narodów Zjednoczonych ds. Środowiska (*United Nations Environment Programme*) i upowszechniania znaczenia takich rozwiązań w świadomości społecznej poprzez promocję ze strony europejskich partii zielonych¹⁴, w szczególności z Niemiec. Jak pokazują Marinus Ossewaarde i Roshnee Ossewaarde-Lowtoo¹⁵, nie bez znaczenia była jeszcze wcześniejsza aktywność w wypracowywaniu znaczenia terminu „zielony wzrost”, podejmowana przez instytucje międzynarodowe związane z Narodami Zjednoczonymi, Bankiem Światowym oraz

- 11 K. Czech, *Znaczenie zielonego nowego ładu dla osiągnięcia Celów Zrównoważonego Rozwoju na przykładzie Polski*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2015, nr 226, s. 44–54.
- 12 J. Bloomfield, F. Steward, *The Politics of the Green New Deal*, „The Political Quarterly” 2020, vol. 91, no. 4, s. 770–779, DOI: 10.1111/1467-923X.12917.
- 13 *Zob. A Green New Deal: Joined-up policies to solve the triple crunch of the credit crisis, climate change and high oil prices*, Green New Deal Group [online], 20 VII 2018 [dostęp: 22 V 2021]: <https://neweconomics.org/uploads/files/8f737ea195fe56db2f_xbm6ihwb1.pdf>.
- 14 *Zob. P. Schepelmann, M. Stock, T. Koska, R. Schüle, O. Reutter, A Green New Deal for Europe: Towards green modernisation in the face of crisis. A report by the Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy*, Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy, The Greens | European Free Alliance in the European Parliament, Green European Foundation, Wuppertal 2009: <https://gef.eu/wp-content/uploads/2020/03/GEF_GND_for_Europe_publication_web.pdf> [dostęp: 22 V 2021].
- 15 M. Ossewaarde, R. Ossewaarde-Lowtoo, *The EU's Green Deal: A Third Alternative to Green Growth and Degrowth?*, „Sustainability” 2020; vol. 12(23), pp. 1–15, DOI: 10.3390/su12239825.

Organizacją Współpracy Gospodarczej i Rozwoju¹⁶, zwłaszcza podczas piątej Ministerialnej Konferencji na temat Środowiska i Rozwoju w regionie Azji i Pacyfiku¹⁷ (idąc tym tokiem myślenia, moglibyśmy sięgnąć głębiej do obu tzw. Szczytów Ziemi z 1992 r. i 2002 r., a nawet do Konferencji Narodów Zjednoczonych w Sprawie Naturalnego Środowiska Człowieka z 1972 r.). W rezultacie, jak zauważają Philipp Schepelmann oraz Manfred Fishedick¹⁸, wpisujące się w podejście neokeynesistowskie rozmaite postulaty o potrzebie interwencjonizmu państwowego, w postaci proekologicznych programów stymulujących gospodarkę, zostały włączone w drugiej dekadzie XXI w. do polityk USA, Japonii, Korei Południowej czy też Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL).

Powrót do koncepcji opracowania planu transformacyjno-stymulującego gospodarkę europejską został w pewnej mierze wywołany przez wydarzenia po drugiej stronie oceanu. W USA zaczęły narastać proekologiczne inicjatywy, stanowiące ewidentną kontrę do polityki administracji Donalda Trumpa. Skupiały się wokół odświeżonego hasła opracowania Zielonego Nowego Ładu, który przyjął formę projektu ustawy promowanej przez członkinię Izby Reprezentantów Aleksandrię Ocasio-Cortez. W 2019 r. akt prawny został zablokowany przez Senat, jednak elementy zawartego w nim planu były wykorzystywane w kampaniach wyborczych (do kongresu, w prawyborach i we właściwej prezydenckiej) przez kandydatów Partii Demokratycznej. Administracja Joe Bidena (lub Biden-Harris, jak sama się prezentuje) bardziej śmiało sięga w założeniach swych polityk do Zielonego Nowego Ładu. Rodzi to swego rodzaju konkurencję pomiędzy USA, UE i ChRL odnośnie do tego, kto przyczyni się w większym stopniu

16 Zob. *OECD Work on Green Growth: 2019–20*, OECD Publication, Paris 2019, s. 6: <https://issuu.com/oecd.publishing/docs/gg_brochure_2019_web> [dostęp: 22 V 2021].

17 *Report on the Outcomes of the Fifth Ministerial Conference on Environment and Development in Asia and the Pacific*, E/ESCAP/1337, United Nations Economic and Social Council, United Nations 2005: <https://digitallibrary.un.org/record/552295/files/E_ESCAP_1337-EN.pdf> [dostęp: 22 V 2021].

18 P. Schepelmann, M. Fishedick, *Discussion paper: The 'European Green Deal' after the Corona Pandemic – Lessons from the 2008 Financial Crisis*, Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy (Discussion Paper, 2020): <https://wuppertalinst.org/fa/redaktion/downloads/publications/PolicyDesign_EUGreenDeal.pdf> [dostęp: 22 V 2021].

do tworzenia szczegółowych norm, powielanych przez inne kraje oraz który podmiot szybciej i bardziej efektywnie przekształci swoją gospodarkę¹⁹.

Istotnym z punktu widzenia tego artykułu tematem, który przewija się w różnych tekstach, są działania zmierzające do międzynarodowej promocji rozwiązań zawartych w Europejskim Zielonym Ładzie. Pojawiający się w konkluzjach Rady UE²⁰ termin „dyplomacja klimatyczna”, obok blisko znaczącej „dyplomacji energetycznej” i „dyplomacji klimatyczno-energetycznej”, odnosi się głównie do wielostronnych negocjacji, toczonych na poziomie globalnym z innymi członkami społeczności międzynarodowej, np. w ramach Konferencji Stron (Conference of Parties, COP) Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w Sprawie Zmian Klimatu (*United Nations Framework Convention on Climate Change*, UNFCCC) i przeglądu wdrażania Porozumienia

- 19 K. Taylor, *Competition or cooperation? EU, US enter new era of climate diplomacy*, EURactiv [online] 20 I 2021 [dostęp: 22 V 2021]: <<https://www.euractiv.com/section/climate-environment/news/competition-or-cooperation-eu-us-enter-new-era-of-climate-diplomacy/>>; D. Keating, *EU Beats U. S., adopts its own Green New Deal*, Forbes [online], 11 XII 2019 [dostęp: 22 V 2021]: <<https://www.forbes.com/sites/davekeating/2019/12/11/eu-beats-us-adopts-its-own-green-new-deal/?sh=6e86fd15de47>>; O. Lazard, *Climate Change and Europe's New Geopolitical Role*, Carnegie Europe [online], 27 X 2020 [dostęp: 22 V 2021]: <<https://carnegieeurope.eu/strategieurope/83053>>; J. Oertel, J. Tollmann, B. Tsang, *Climate superpowers: How the EU and China can compete and cooperate for a green future*, European Council on Foreign Relations [online], 3 XII 2020 [dostęp: 22 V 2021]: <<https://ecfr.eu/publication/climate-superpowers-how-the-eu-and-china-can-compete-and-cooperate-for-a-green-future/>>; A. Chatzky, A. Siripurapu, *Envisioning a Green New Deal: A Global Comparison, Council on Foreign Relations*, Council on Foreign Relations [online], [dostęp: 22 V 2021]: <<https://www.cfr.org/backgrounder/envisioning-green-new-deal-global-comparison>>; S. Dröge, T. S. Schrade, *Back to the Future? International Climate Policy in 2021: New Constellations for the EU's Climate Diplomacy*, German Institute for International and Security Affairs, "SWP Comment" [online], 14 II 2021, [dostęp: 23 V 2021]: <https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2021C14_ClimatePolicy2021.pdf>; P. Wiejski, *Zielony ład dla Europy: uwarunkowania, narzędzia, perspektywy*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2019, s. 3–4, 13: <<https://www.isp.org.pl/pl/publikacje/zielony-lad-dla-europy-uwarunkowania-narzedzia-perspektywy>> [dostęp: 23 V 2021]; J. Bloomfield, F. Steward, *The Politics...*, s. 3–5.
- 20 Np. *Konkluzje Rady w sprawie dyplomacji klimatycznej*, Rada Unii Europejskiej, 6153/19, Bruksela 2019: <<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6153-2019-INIT/pl/pdf>> [dostęp: 24 V 2021]; *Council conclusions climate and energy diplomacy – delivering on the external dimension of The European Green Deal*, 5263/21, Council of the European Union, Brussels 2021: <<https://www.consilium.europa.eu/media/48057/sto5263-en21.pdf>> [dostęp: 24 V 2021].

Paryskiego z 2015 r. Jednym z wątków tych działań jest unijna współpraca międzynarodowa i wsparcie w dziedzinie klimatu, które przewiduje wypełnianie zobowiązań, aby „zwiększać uruchamianie międzynarodowych środków na finansowanie działań w związku ze zmianą klimatu, w ramach zbiorowego celu dla krajów rozwiniętych w postaci łącznego uruchamiania kwoty 100 mld USD rocznie do 2020 r. – a także później, aż do 2025 r. – na cele związane z łagodzeniem zmiany klimatu i przystosowywaniem się do niej, z wykorzystaniem wielu różnych źródeł, instrumentów i kanałów, zarówno publicznych, jak i prywatnych”²¹. W 2021 r. Rada UE przekazała informacje, że Unia jest największym sponsorem publicznym finansowania przedsięwzięć na rzecz klimatu, podważając swój wkład w okresie 2013–2019 do poziomu 23,1 mld EUR²². W różnych tekstach, odnoszących się do Europejskiego Zielonego Ładu, wątek ten wydaje się raczej słabo eksplorowany. O wiele większe zainteresowanie, w postrzeganiu zarówno jako szanse, ale też zagrożenia, wzbudza kwestia wykorzystania instrumentów handlowych, w tym tzw. ceł klimatycznych, które mogą zostać wprowadzone przez UE, czy wprowadzania odpowiednich regulacji do zawieranych przez UE umów o wolnym handlu, aby wymuszać dostosowanie się innych aktorów międzynarodowych do założeń polityki klimatycznej²³.

- 21 *Konkluzje Rady w sprawie dyplomacji klimatycznej*, pkt. 18.
- 22 *Council conclusions climate...*, pkt. 6. Zob. także *Wkład Europy w finansowanie działań klimatycznych (w mld EUR) – infografika*, Rada Europejska [online, dostęp: 23 v 2021]: <<https://www.consilium.europa.eu/pl/infographics/climate-finance/>>.
- 23 S. Grimm, W. Reiners, N. Helwig, M. Siddi, L. Mourier, *The Global Dimension of the European Green Deal: The EU as a Green Leader?*, German Development Institute, Finnish Institute of International Affairs, Konrad Adenauer Stiftung, Brussels: <https://www.die-gdi.de/uploads/media/The_Global_Dimension_of_the_European_Green_Deal_-_The_EU_as_a_Green_Leader.pdf> [dostęp: 23 v 2021]; P. Wiejski, *Zielony ład dla...*, s. 12; M. Kettunen, E. Bodin, E. Davey, S. Gionfra, C. Charveriat, *An EU Green Deal for trade policy and the environment: Aligning trade with climate and sustainable development objectives*, Institute for European Environmental Policy, Brussels / London 2020, s. 26–31: <[https://ieep.eu/uploads/articles/attachments/9c951784-8c12-4ff5-a5c5-ee17c5f9f80b/Trade%20and%20environment_FINAL%20\(Jan%202020\).pdf](https://ieep.eu/uploads/articles/attachments/9c951784-8c12-4ff5-a5c5-ee17c5f9f80b/Trade%20and%20environment_FINAL%20(Jan%202020).pdf)> [dostęp: 23 v 2021]; J. Grübler, R. Stöllinger, G. Tondl, *Are EU trade agreements in line with the European Green Deal?*, Vienna Institute for International Economic Studies [online], 15 II 2021 [dostęp: 23 v 2021]: <<https://wiiw.ac.at/are-eu-trade-agreements-in-line-with-the-european-green-deal-n-484.html>>; M. Leonard, J. Pisani-Ferry, J. Shapiro, S. Tagliapietra, G. Wolff, *The geopolitics of the European Green Deal*, European Council on Foreign

Europejski Zielony Ład nie jest, oczywiście, pierwszym dokumentem z zakresu polityki klimatycznej, który mógł wpłynąć na ODA państw UE. Musimy wziąć pod uwagę zarazem strategie tworzone przez samą UE, jak i główne zobowiązania międzynarodowe, pod którymi podpisała się Unia i jej państwa członkowskie. Niewątpliwie wymienić tu można konwencje z Rio z 1992 r., w tym przede wszystkim UNFCCC i uzupełniający ją Protokół z Kioto uzgodniony pięć lat później. Z zakresu ostatnich kilkunastu lat objętych analizą warto wziąć pod uwagę: Pakiet klimatyczno-energetyczny 20/20/20²⁴ (sformułowany w 2007 r., przełożony na przepisy w 2009 r., powtórzony w strategii Europa 2020²⁵ z 2010 r.), ustalenia końcowe konferencji Rio+20²⁶ z 2012 r., Agendę 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju²⁷ (formułującą Cele Zrównoważonego Rozwoju) i Porozumienie Paryskie²⁸ – oba z 2015 r.

Relations [online], 3 II 2021 [dostęp: 23 V 2021]: <<https://ecfr.eu/publication/the-geopolitics-of-the-european-green-deal/>>; S. Evans, M. A. Mehling, R. A. Ritz, P. Sammon, *Carbon Pricing and Emission Trading Border carbon adjustments and industrial competitiveness in a European Green Deal*, "Climate Policy", 2021, vol. 21, no. 3, DOI: 10.1080/14693062.2020.1856637; G. Claeys, S. Tagliapietra, G. Zachmann, *How to make the European Green Deal work*, "Policy Contribution" 2019, issue 13: <https://www.bruegel.org/wp-content/uploads/2019/11/PC-13_2019-151119.pdf> [dostęp: 23 V 2021]; A. Lont, *Why Europe should champion a carbon border tax*, Euractiv [online], 22 X 2019 [dostęp: 23 V 2021]: <<https://www.euractiv.com/section/energy-environment/opinion/why-europe-should-champion-a-carbon-border-tax/>>; *EU trade policy: time to live up to the European Green Deal*, Client Earth [online], 17 II 2021 [dostęp: 23 V 2021]: <<https://www.clientearth.org/latest/latest-updates/opinions/eu-trade-policy-time-to-live-up-to-the-european-green-deal/>>.

- 24 *Pakiet klimatyczno-energetyczny do 2020 roku*, Komisja Europejska [online]: <https://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2020_pl> [dostęp: 24 V 2021].
- 25 *Komunikat Komisji: Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, KOM(2010) 2020 wersja ostateczna, Komisja Europejska, Bruksela 2010, s. 17, 35: <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf> [dostęp: 24 V 2021].
- 26 *The future we want. Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012, A/RES/66/288*, United Nations General Assembly [online], 11 IX 2012: <https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/66/288&Lang=E> [dostęp: 24 V 2021].
- 27 *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, A/RES/70/1, United Nations General Assembly [online], 21 X 2012: <https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E> [dostęp: 24 V 2021].
- 28 *Porozumienie paryskie do Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 9 maja 1992 r., przyjęte w Paryżu dnia 12 grudnia 2015 r.*, Dz.U. 2017 poz. 36 [online]: <<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000036/O/D20170036.pdf>> [dostęp: 24 V 2021].

Nasuują się następujące pytania, które trzeba rozważyć w artykule: czy kwestie związane z klimatem/ochroną środowiska zajmują znaczną pozycję w alokacji środków pomocy rozwojowej, oferowanych przez UE i jej państwa członkowskie? Czy widać trend zwiększania wagi zagadnień, wchodzących w skład polityki klimatycznej, w działaniach dawców unijnych i czy ewentualne wzrosty da się powiązać z przyjmowaniem wymienionych powyżej dokumentów strategicznych w zakresie polityki klimatycznej? Czy aktywność pomocowa Polski i innych krajów Grupy Wyszehradzkiej (V4), które dopiero w latach 2013–2014 dołączyły do DAC OECD, wpisuje się w powyższy trend, czy też radykalnie od niego różni? W jakim stopniu brexit wpłynie na prośrodowiskowy charakter przyszłych działań pomocowych UE, jeśli weźmie się pod uwagę, że eksperci brytyjscy mocno przyczynili się do powstania koncepcji Zielonego Nowego Ładu? Jaki wpływ na wsparcie przez UE ochrony środowiska na świecie poprzez ODA będzie miał kryzys ekonomiczny, powstały w związku z pandemią COVID-19?

W artykule testowany jest zestaw hipotez:

H1.1 – z biegiem czasu rośnie udział zagadnień związanych z ochroną środowiska/klimatu w działaniach pomocowych UE i jej państw członkowskich (traktowanych łącznie);

H1.2 – udział zagadnień związanych z ochroną środowiska/klimatu w działaniach pomocowych UE i jej państw członkowskich (traktowanych łącznie) utrzymuje się na relatywnie tym samym poziomie lub zmniejsza się;

H2.1 – Wielka Brytania miała znaczny wpływ na czynienie pomocy rozwojowej UE bardziej nastawioną na ochronę środowiska/klimatu, dlatego należy spodziewać się, że po brexicie ODA UE w istotnie mniejszym stopniu koncentruje się na tych zagadnieniach;

H2.2 – Wielka Brytania miała umiarkowany lub niewielki wpływ na czynienie pomocy rozwojowej UE bardziej nastawioną na ochronę środowiska/klimatu, dlatego należy spodziewać się, że ogólny trend ODA UE w tym zakresie nie uległ większym zmianom po brexicie;

H3.1 – Polska i inne kraje V4 wspierają poprzez ODA działania na rzecz środowiska/klimatu być może w mniejszym stopniu, niż ogół członków UE, ale od akcesji do DAC realnie zwiększają udział tych zagadnień w swej pomocy rozwojowej;

H3.2 – Polska oraz inne kraje V4, od momentu akcesji do DAC nie zwiększyły realnie udziału zagadnień związanych ze środowiskiem/klimatem w swej pomocy rozwojowej.

W razie potwierdzenia hipotez H1.1, H2.2 oraz H3.1 będzie można interpretować rozpatrywaną sytuację w duchu konstruktywizmu jako praktyczny przejaw przenikania się polityk: klimatycznej i rozwojowej w wyniku zmieniającego się z czasem postrzegania zagrożeń dla państw europejskich i rosnącego przekonania o wieloaspektowych korzyściach, płynących z działań wymierzonych w zmiany klimatu²⁹.

Analiza danych dotyczących ODA

Zadaniem tej części analizy jest zbadanie, czy aktywność dawców ODA związanych z UE uwzględnia w coraz większym stopniu aspekty ochrony środowiska w swej ofercie pomocowej (innymi słowy, czy deklaracje i plany mają swoje odbicie w praktyce interakcji z innymi aktorami międzynarodowymi). Musimy także sprawdzić, czy zmiany w tym obszarze powiązane są chronologicznie z przyjmowaniem przez UE i jej członków kolejnych strategicznych dokumentów związanych z ochroną klimatu.

Zacznijmy od wypracowanego przez DAC OECD podziału bilateralnego wsparcia rozwojowego na poszczególne części składowe pod względem jego przeznaczenia. Wspomniana metodologia klasyfikacyjna obejmuje osiem szerokich sektorów, które dzielą się następnie na podsektory. Jednym z takich podsektorów jest „ogólna ochrona środowiska” (wchodząca

29 Zgodnie z założeniami konstruktywizmu w dużym uproszczeniu możemy stwierdzić, że zachowanie aktorów międzynarodowych zależy od subiektywnego zrozumienia przez ich decydentów podstawowych idei, norm, ról, interesów itp., które nie są czymś stałym, a zmieniającym się z czasem konstruktem społecznym. Zob. Jung, H., *The Evolution of Social Constructivism in Political Science: Past to Present*, „SAGE Open” 2019 [online], s. 1–2, DOI: 10.1177/2158244019832703. Najbardziej znanym propagatorem konstruktywistycznego spojrzenia na stosunki międzynarodowe był oczywiście Alexander Wendt, który w swym słynnym artykule argumentował, że działania i interesy państw są pochodnymi zmieniających się w zależności od kontekstu różnych tożsamości. Zob. A. Wendt, *Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics*, „International Organization” 1992, vol. 46, no. 2, pp. 396–399 i in., DOI: 10.1017/S0020818300027764. W naszym przypadku, jeśli potwierdzą się założenia przedstawione w hipotezach, będziemy mogli stwierdzić, że wraz z rozwojem polityki klimatycznej członkowie UE przyjmują nowe tożsamości społeczne, które przejawiają się nie tylko działaniami w sferze zielonej transformacji własnych gospodarek, ale także określonym oddziaływaniem międzynarodowym w roli dawcy ODA.

w skład sektora czwartego „Wydatki wielosektorowe/przekrojowe”). Zgodnie z nomenklaturą OECD obejmuje on wsparcie dla:

- polityki środowiskowej i powiązanej administracji (w tym m.in. dla regulacji ustawowych i wykonawczych, a także instrumentów ekonomicznych; planowania środowiskowego i zagospodarowania przestrzennego);
- ochrony biosfery (w tym kontroli zanieczyszczenia powietrza, ochrony warstwy ozonowej; kontroli zanieczyszczenia morza);
- różnorodności biologicznej (w tym rezerwatów przyrody i działań na obszarach otaczających; innych środków ochrony gatunków zagrożonych lub wrażliwych i ich siedlisk – np. ochrona terenów podmokłych);
- ochrony terenu (dotyczy unikatowego krajobrazu kulturowego; w tym miejsc/obiektów o wartości historycznej, archeologicznej, estetycznej, naukowej lub edukacyjnej).
- edukacji/szkoleń w zakresie ochrony środowiska;
- badań środowiskowych³⁰.

W 2000 r. udział ogólnie ujmowanej ochrony środowiska w pomocy bilateralnej państw UE28³¹ wyniósł 2% (bez Wielkiej Brytanii było to 2,1%). W 2019 r. wyniósł on 3,9% (tak samo dla UE27). W tym przedziale czasowym zanotowano istotne wahania: minimum zanotowano na poziomie 1,6% (w 2006 r.), a maksimum 6,2% (w 2010 r.). Warto zwrócić uwagę na dynamiczne wzrosty udziału rozpatrywanego podsektora w całości ODA UE28, które miały miejsce w latach 2007–2010. Po osiągnięciu rekordowego poziomu rozpatrywany wskaźnik zaczął maleć. Kolejne odwrócenie trendu nastąpiło dopiero w 2017 r. Czynnikiem mającym niewątpliwie wpływ na aktywność pomocową krajów UE był globalny kryzys finansowy i wynikający z niego kryzys zadłużeniowy. W rezultacie po 2010 r. wiele państw (zwłaszcza Francja, Wielka Brytania i Hiszpania) zmuszonych zostało

30 Zob. *Aid (ODA) by sector and donor [DAC5]*, OECD.Stat [online, dostęp: 08 V 2021]: <<https://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=TABLE5>>; *Purpose Codes: sector classification*, OECD [online, dostęp: 08 V 2021]: <<https://www.oecd.org/development/financing-sustainable-development/development-finance-standards/purpose-codessectorclassification.htm>>; *List of CRS Purpose Codes and Voluntary Budget Identifier Codes*, OECD: <<https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/DAC-CRS-PPC-2019.xls>> [dostęp: 08 V 2021].

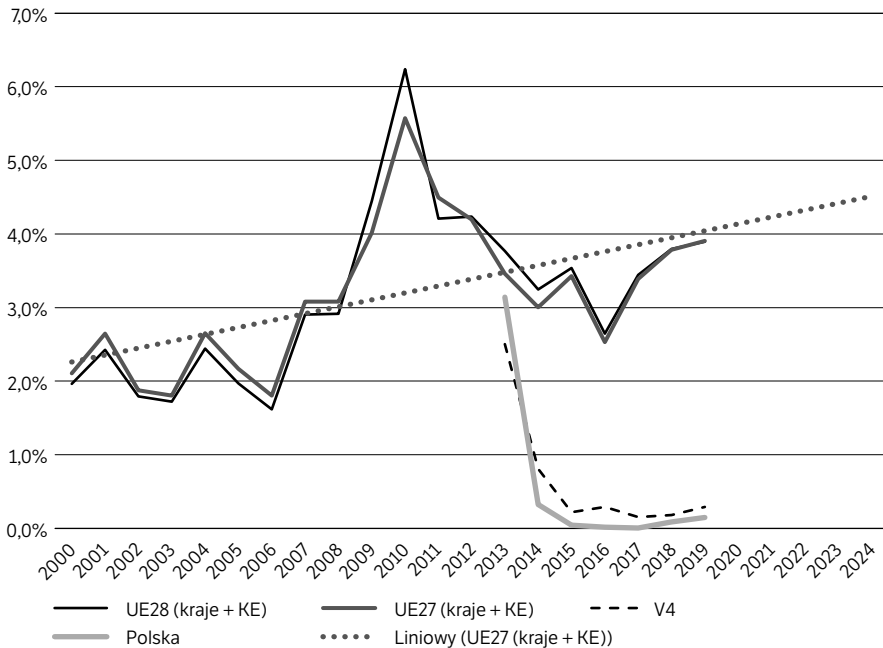
31 Na użytek tego artykułu poprzez UE28 będą oznaczał dane dla państw UE w składzie sprzed wystąpieniem Wielkiej Brytanii. Skrót UE27 będzie się odnosił do państw UE w obecnym, pobrexitowym składzie.

do ograniczenia wydatków na promocję ochrony środowiska na świecie. Gdyby w tym samym czasie nie rosły dynamicznie nakłady niemieckie na ten cel, łączny poziom UE28 byłby dużo niższy. Innym czynnikiem, o którym nie można zapominać, jest destabilizacja najbliższego otoczenia UE w wyniku Arabskiej Wiosny i wynikłych z niej konfliktów zbrojnych, które wymusiły priorytetyzację takich podsektorów jak pomoc humanitarna w sytuacjach kryzysowych (9% bilateralnej ODA w 2019 r.) oraz wsparcie dla rządu i społeczeństwa obywatelskiego (14% bilateralnej ODA).

Na wykresie 1 znajdziemy także informacje o udziale podsektora ogólnej ochrony środowiska w całości bilateralnej ODA Polski oraz pozostałych państw V4. Przekazywanie tych informacji jest związane z członkostwem tych państw w DAC, stąd dysponujemy danymi dopiero od 2013 r. Wynika z nich, że w 2013 r. udział omawianego podsektora w bilateralnej pomocy niesionej przez Polskę wyniósł 3,1% (2,5% dla całej V4), lecz szybko się obniżył, żeby w 2019 r. wynieść 0,1%. Jak się okazuje, wynik z 2013 r., który zbliżony był do odsetka notowanego przez UE27, wynikał przede wszystkim z nakładów na organizację przez Polskę 19. Konferencji stron COP 19 Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (UNFCCC). Gdy zabrakło tego czynnika, okazało się, że sponsorowanie pojedynczych, dosyć ograniczonych działań jest praktycznie niewidoczne w całości aktywności pomocowej.

Czy w zarysowanych powyżej trendach da się zauważyć wpływ strategicznych dokumentów związanych z ochroną klimatu? Przyjmijmy okres od roku do dwu lat jako potrzebny na przełożenie założeń dokumentu strategicznego na cele operacyjne agencji odpowiedzialnych za ODA, planowanie (często rozpisanie konkursów) i kontakt z partnerami, a w końcu realizację działań pomocowych. Przy takim założeniu widzimy, że Pakiet klimatyczno-energetyczny oraz Agenda 2030 i Porozumienie Paryskie mogły wspierać dynamiczne wzrosty udziału ogólnej ochrony środowiska w pomocy rozwojowej UE28 w latach 2009–2010, i następnie 2017–2019. Takiego wpływu nie można przypisać uzgodnieniu dokumentu końcowego Konferencji Rio+20.

Zagadnienia związane z równoważeniem wpływu procesów rozwoju gospodarczo-społecznego na środowisko nie muszą ograniczać się do tylko jednego podsektora ODA. Tematyka ta jak najbardziej może wpisywać się w inne kategorie omawianej klasyfikacji: „zaopatrzenie w wodę i kanalizacja”, „transport i magazynowanie”, „energetyka”, „rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo”

Wykres 1. Odsetek bilateralnej Oficjalnej Pomocy Rozwojowej alokowanej w podsektorze „ogólna ochrona środowiska”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Aid (ODA) by sector and donor [DAC5]*, OECD.Stat [online, dostęp: 08 V 2021]: <<https://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=TABLE5>>

czy też „zapobieganie katastrofom naturalnym”. Jak wskazuje praktyka, prośrodowiskowe inicjatywy mogą znaleźć się również w mniej oczywistych podsektorach jak: „edukacja” (np. panele fotowoltaiczne jako jeden z elementów projektu szerszego wyposażenia szkoły), „zdrowie” (np. wzmocnienie systemu opieki zdrowotnej w zakresie wyzwań społecznych i zdrowotnych stwarzanych przez górnictwo) czy „polityki handlowe i regulacje” (np. wsparcie techniczne dla tworzenia regulacji ułatwiających wymianę handlową, przy jednoczesnym odnoszeniu się do problemu zmian klimatycznych).

Aby uwzględnić szerszy zakres działalności europejskich dawców ODA, do analizy wprowadzimy inny z mierników – tzw. marker środowiskowy (a dokładniej jeden z markerów, bo jest ich kilka, ale ze względu na ograniczenia tekstu wykorzystany zostanie tylko ten najbardziej uniwersalny). Nazywa się nim oznaczenia wprowadzane do baz danych w celu wyróżnienia projektów/programów pomocowych, które pozytywnie oddziałują na ekosystem lub prowadzą do rozszerzenia kompetencji instytucji kraju biorcy o zagadnienia związane z ochroną środowiska naturalnego. Bardzo

ważnym aspektem oznaczanym przez ten marker są działania związane z adaptacją do zmian klimatu i ich ograniczaniem. Informacje zbierane są na podstawie deklaracji członków DAC, którzy wskazują, jak ich dwustronne inicjatywy przyczyniają się do postępu w wymienionym zakresie³². Mierzone to jest trójstopniowo:

1. Brak związku konkretnego wydatku z tematami środowiskowymi (sprawdzono, że dana inicjatywa nie pokrywa się z opisem wskazanego markera);
2. Znaczne oddziaływanie celów przedsięwzięcia na dany temat przewodni (np. oddziaływanie na zmiany klimatyczne jest wprost wymienione w opisie zamierzeń, lecz nie jest fundamentalnym powodem dla podjęcia wydatku);
3. Główny udział danego tematu przewodniego w celach przedsięwzięcia (np. bioróżnorodność jest określona jako główny motyw przeprowadzania tych działań pomocowych).

Do tego zestawienia wliczają się także wpłaty danego dawcy (darczyńcy) przekazywane poprzez instytucje międzynarodowe na konkretny cel, lecz w tym wypadku markery są przepisywane na podstawie raportów organizacji. Bazy danych OECD notują i zliczają wartość oznaczonych inicjatyw pomocowych już od 2002 r.³³, lecz w pierwszych trzech latach odsetek nieocenionych projektów był bardzo wysoki (nawet 90%), w związku z tym analizę ograniczymy do danych z lat 2005–2019³⁴.

32 Z oceny wyłączone są następujące formy bilateralnej ODA: ogólne wsparcie budżetowe, stypendia i inne koszty studentów, umorzenie długów, koszty administracyjne, edukacja rozwojowa (zwiększanie świadomości własnych obywateli) i koszty pobytu uchodźców w kraju darczyńcy.

33 Wyjątkiem jest oczywiście marker adaptacji do zmian klimatu, ponieważ zaczęto go stosować dopiero w 2010 r.

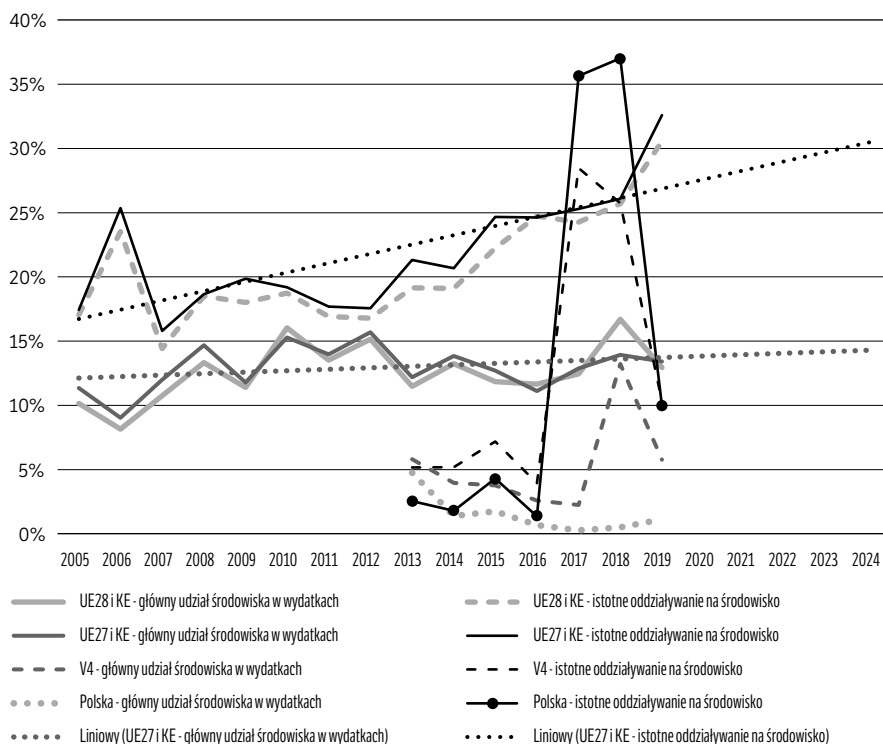
34 *Creditor Reporting System: Aid activities targeting Global Environmental Objectives*, OECDiLibrary [online]: <https://www.oecd-ilibrary.org/fr/development/data/creditor-reporting-system/aid-activities-targeting-global-environmental-objectives_9c778247-en> [dostęp: 09 V 2021]; *OECD DAC Rio Markers for Climate: Handbook*, OECD Better Policies of Better Lives, s. 2–9: <https://www.oecd.org/dac/environment-development/Revised%20climate%20marker%20handbook_FINAL.pdf> [dostęp: 09 V 2021]; *Development Co-operation Report 2020: Learning from Crises, Building Resilience*, OECD Publishing, Paris 2020, s. 321–322; *Aid activities targeting Global Environmental Objectives*, OECD.Stat [online], 13 IV 2021 [dostęp: 2 V 2021]: <<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=RIOMARKERS>>.

W 2005 r. 10% środków pomocowych zgłoszonych przez kraje UE28 i KE³⁵ przeznaczono na inicjatywy, w których środowisko odgrywało główną rolę. W 2019 r. odsetek ten wynosił 13%, jednak warto zauważyć, że w międzyczasie kilkukrotnie (w 2010 r., 2012 r. i 2018 r.) zdarzało się, że wskaźnik ten osiągał lub przekraczał poziom 15%. W odniesieniu do aktywności krajów UE27 i KE wahania wyniosły między 9% a 16%. W tym samym okresie udział projektów istotnie traktujących problemy związane ze środowiskiem zwiększył się z 17% do 31% pomocy oferowanej przez państwa UE28 i KE (zmiana z 17% do 33% dla UE27 i KE). Chociaż odsetek polskiej pomocy, przeznaczanej na inicjatywy stawiające sobie za główny cel ochronę środowiska, zmalał z 5% w 2013 r. do 1% w 2019 r., możemy zauważyć dużą dynamikę wzrostu w udziale przedsięwzięć istotnie odnoszących się do tego zagadnienia: 3% w 2013 r., 36% w 2018 r., 37% rok później i 10% w 2019 r. Zostało to osiągnięte drogą pojedynczych operacji, takich jak umowa Polski z Mjanmą o pomocy związanej³⁶, czy też wpłaty

35 Użyty termin „UE28 i KE” jest w tym miejscu daleko idącym uproszczeniem. Właściwie chodzi o członków UE należących do DAC oraz Komisję Europejską. Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Estonia, Litwa, Łotwa, Malta i Rumunia, które nie należą do Komitetu, nie muszą oznaczać markerami projektów prośrodowiskowych i nie przesyłają do DAC OECD informacji w tym zakresie. Powinniśmy mieć jednak świadomość, że udział wspomnianej ósemki w ODA UE jest niski (w 2019 r. było to 0,7% w odniesieniu do UE28 i 0,9% w przypadku UE27), z czego większość nakładów i tak trafia do instytucji pomocowych zarządzanych przez KE, których aktywność jest ujęta w tej części analizy. W związku z tym ich wpływ na całościowe wyniki UE jest praktycznie niewykrywalny (oczywiście, byłoby inaczej, gdybym przedstawiał średnią dla członków UE, a nie zagregowany wynik). Dla łatwości rozróżnienia wyników z uwzględnieniem Wielkiej Brytanii i bez niej w części analizy poświęconej markerom środowiskowym będę wykorzystywał skróty „UE28 i KE” oraz „UE27 i KE”, choć, jak wspominałem, jest to duże uproszczenie. Obliczenia na podstawie *Total flows by...*

36 Operacja była realizowana przez Ministerstwo Finansów (standardowo pomoc bilateralna świadczona jest przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych – bezpośrednio poprzez ambasady lub pośrednio drogą konkursów dla organizacji pozarządowych). Ten projekt został zaliczony jako pomoc wiązana, więc polski rząd z góry wskazywał wymóg zakupu towarów i usług bezpośrednio z Polski (znaleźć można informacje, że przynajmniej z części kredytu sfinansowano zakup pojazdów strażackich/ratowniczych). Zob. *Umowa o udzieleniu kredytu w ramach pomocy związanej między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Związku Mjanmy, podpisana w Nay Pyi Taw dnia 11 kwietnia 2017 r.*, „Monitor Polski”, 20 VI 2017, poz. 583: <<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20170000583/o>

na inicjatywy organizowane przez instytucje międzynarodowe (np. zorganizowany przez Europejski Bank fundusz powierniczy pomocy technicznej na rzecz Partnerstwa Wschodniego). Podobne praktyki zaczęły też stosować inne kraje V4, dzięki czemu udział inicjatyw odnoszących się głównie do środowiska mógł wzrosnąć do 13% w 2018 (mimo tego, że zarówno w 2013 r., jak i 2019 r. było to 6%), a udział projektów o istotnym odniesieniu do tematu środowiska w 2017 r. wyniósł 28% i 26% rok później (dla porównania, w 2013 r. było to 5%, a w 2019 r. 10%).

Wykres 2. Wskazania markera środowiskowego dla bilateralnej Oficjalnej Pomocy Rozwojowej państw UE

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Aid activities targeting Global Environmental Objectives*, OECD.Stat [online], 13 IV 2021 [dostęp: 2 V 2021]. <<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=RIOMARKERS>>

M20170583.pdf> [dostęp: 14 V 2021]; *Polish Development Cooperation 2018: Annual Report*, Ministry of Foreign Affairs, s. 54–55, 112: <<https://www.gov.pl/attachment/c38531b4-3da6-4b2a-8456-d4cf7f8f4ef4>> [dostęp: 14 V 2021]; *Myanmar*: <<https://www.gov.pl/web/polishaid/Myanmar>> [dostęp: 14 V 2021]; *Mynamar*: <<https://www.gov.pl/web/thailand/mynamar>> [dostęp: 14 V 2021].

Wykres 2 wskazuje, że dla wartości notowanych przez UE27 i KE mamy delikatnie wzrostowy trend w odniesieniu do inicjatyw stawiających sobie środowisko jako główny cel i wyraźnie wzrostowy trend dla przedsięwzięć w istotny sposób odnoszących się do środowiska. Ekstrapolacja tych trendów wskazuje, że w pierwszym przypadku do 2024 r. powinniśmy się spodziewać przyrostu o 1 p.p. (względem wartości z 2019 r.), a w drugim wskaźnik będzie bliski rekordowi z 2019 r., lecz może nastąpić korekta zmniejszająca go nawet o 3 p.p. W przypadku Polski i państw V4 ujętych łącznie z jednym wyjątkiem (główny udział tematu środowiska w polskiej pomocy) możemy zidentyfikować trendy wzrostowe.

Czy przyjmowane przez UE dokumenty strategiczne w zakresie polityki klimatycznej wpływały na odsetek oferowanej pomocy, która oddziaływała na problemy związane ze środowiskiem? W przypadku pakietu klimatyczno-energetycznego 20/20/20 największy przyrost miał miejsce w momencie jego konkretyzowania w 2008 r. (z poziomu 25 p.p. do 32 p.p. liczonych łącznie dla wartości funkcji istotnego i głównego oddziaływania). W 2010 r. ponownie mieliśmy do czynienia ze wzrostem (do 35 p.p.). Jeśli chodzi o dokument końcowy konferencji Rio+20, takiego efektu wzrostu nie da się zaobserwować w ciągu dwóch lat po jego przyjęciu (spadek do poziomu 32 p.p.). Dopiero w 2015 r. można zauważyć wyraźne przyrosty w odsetku pomocy istotnie odnoszącej się do zagadnień środowiskowych. Przewyższał on spadki dla inicjatyw, gdzie środowisko było głównym celem (łącznie było to 34 p.p.). Możemy to wiązać z późniejszym, niż założyliśmy, oddziaływaniem ustaleń konferencji Rio+20 i/lub wzrostem zaangażowania związanym z przyjmowaniem Agendy 2030 i Porozumienia Paryskiego. Ostatnie dwa dokumenty mogły się przyczynić do niewielkich wzrostów w 2017 r. (osiągnięto 37 p.p.), choć zdecydowanie większe zmiany miały miejsce w dwu następnym latach (43 p.p. w 2019 r.).

Wnioski

Pomimo tego, że państwa UE28 i Komisja Europejska w 2019 r. przeznaczyły niecałe 4% swej bilateralnej pomocy rozwojowej na podsektor „ogólna ochrona środowiska”, co wydaje się przeciętnym udziałem (w rzeczywistości odpowiada średniej), aspekty związane z międzynarodową promocją założeń polityki klimatycznej znajdziemy w wielu działaniach nieujętych w tej statystyce. Zastosowanie markera pokazało, że w tym samym roku 43%

wartości bilateralnego wsparcia tych samych podmiotów zostało przeznaczone na inicjatywy, które traktowały dobrostan środowiska naturalnego jako swój główny cel lub w istotny sposób odnosiły się do tego zagadnienia. Pokazuje to, że wbrew pozorom kwestie związane z klimatem/ochroną środowiska zajmują znaczną pozycję w alokacji środków ODA oferowanych przez UE i jej państwa członkowskie. Należy się spodziewać, że implementacja Europejskiego Zielonego Ładu będzie skłaniać do pogłębiania tendencji do zdywersyfikowanego (rozłożonego na wiele sektorów/podsektorów) wpływu na charakter procesów przeobrażeń gospodarczych na świecie. Innymi słowy, takie podsektory ODA UE jak „transport i magazynowanie”, „energetyka” czy też „przemysł, górnictwo i budownictwo” jeszcze bardziej niż obecnie staną się „zielone”.

Wykonana analiza wskazuje, że w działaniach dawców unijnych możemy mówić o istnieniu trendu do zwiększania wagi zagadnień wchodzących w skład polityki klimatycznej. Przejawia się to zarówno w rosnącym odsetku pomocy na podsektor „ogólna ochrona środowiska” (nieliniarny wzrost z ok. 2% w 2000 r. do ok. 4% w 2019 r. – zob. wykres 1), jak i w wynikach zastosowania markera środowiskowego (wzrost w okresie 2000–2019 z 27% do 43%, licząc łącznie oba typy oddziaływania – zob. wykres 2). W związku z powyższym widać, że to hipoteza H1.1, a nie H1.2, została pozytywnie zweryfikowana. Jednak czy występujące wzrosty da się jednoznacznie powiązać z przyjmowaniem wymienionych dokumentów strategicznych w zakresie polityki klimatycznej? Obserwacje w tej kwestii dają niejednoznaczne odpowiedzi. Pomimo występowania trendów wzrostowych fluktuacje wyników nie zawsze pokrywały się z rytmem przyjmowania kolejnych zobowiązań. Czyli wpływ dokumentów polityki klimatycznej na ODA UE można nazwać co najwyżej ograniczonym i niewątpliwie „zakłócanym” (modyfikowanym) przez inne czynniki – problemy gospodarcze dawców, ich doraźne interesy polityczne i ekonomiczne, występowanie gwałtownych kryzysów humanitarnych, wymagających szybkiej alokacji środków pomocowych, czy też inne priorytety polityk rozwojowych UE i jej państw członkowskich. Oznacza to, że Europejski Zielony Ład wpisze się w pewną długoterminową tendencję do mocniejszego akcentowania problemów środowiskowych/klimatycznych w działaniach pomocowych, ale nie wprowadzi rewolucyjnych rozwiązań w tej materii. Jest prawdopodobne, że w pierwszych latach funkcjonowania Ładu i w okolicach 2030 r. (punkt odniesienia dla części celów klimatycznych, skoordynowany ze sfinalizowaniem Celów

Zrównoważonego Rozwoju) będziemy świadkami dynamicznych przyrostów odsetka ODA, przeznaczanego na finansowanie inicjatyw w zakresie upowszechniania polityki klimatycznej UE. Nie należy jednak oczekiwać, że przyjmie to formę nieprzerwanego powiększania się przez cały okres pomiędzy tymi latami (np. w kształcie funkcji wykładniczej).

Pewne dodatkowe przyspieszenie dynamiki „zazielenienia” ODA UE stanie się możliwe, jeżeli będą poprzez nią transferowane konkretne technologie, które zostaną wypracowane i sprawdzą się podczas implementacji Europejskiego Zielonego Ładu w krajach Unii, a następnie umożliwią osiągnięcie rezultatów postulowanych przez Ład już poza jej obszarem. Musimy mieć jednak świadomość, że z biegiem czasu powinniśmy spodziewać się wzrostu napięć pomiędzy organizacjami lobbującymi za przeznaczaniem większego odsetka ODA na cele związane z klimatem a tymi podmiotami, które wykorzystują środki pomocowe na cele *stricte* społeczne. Niestety, doświadczenie wskazuje, że dodawanie nowych zadań dla instytucji pomocowych nie idzie w parze ze zwielokrotnianiem ich budżetów.

Myśląc o przyszłości europejskiej pomocy rozwojowej, należy rozważyć, jaki wpływ na nią, a także dokładnie na wsparcie przez UE ochrony środowiska na świecie poprzez ODA, będzie miał kryzys ekonomiczny powstały w związku z pandemią COVID-19. Z jednej strony możemy podkreślić, że wynegocjowany instrument odbudowy NextGenerationEU zawiera istotny element poświęcony sprawiedliwej transformacji klimatycznej i walce ze zmianami klimatu³⁷. Można więc się spodziewać, że wystąpią polityczne oczekiwania, aby finansowane przez UE działania stymulacyjne na świecie również priorytetyzowały te tematy. Jednak uzasadnione wydają się obawy, że tak jak to miało miejsce w latach 2011–2014, część krajów znajdujących się pod szczególną presją zadłużenia będzie musiała ograniczać nakłady na ODA i polem do cięć staną się inicjatywy związane z upowszechnianiem ochrony środowiska naturalnego na świecie.

Niewielkie różnice między wynikami UE28 i UE27 wskazują, że wpływ brexitu na prośrodowiskowy charakter ODA UE będzie niewielki (czyli potwierdziła się hipoteza H2.2, a nie H2.1). Odejście Wielkiej Brytanii będzie przede wszystkim odczuwane w sferze polityki rozwojowej, ze względu na brak brytyjskich składek do instytucji pomocowych UE i zmniejszenie

37 *Plan odbudowy dla Europy*, Komisja Europejska [online, dostęp: 29 V 2021]: <https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_pl>.

łącznego wolumenu ODA UE, czyli aspektów przekładających się na wpływy i wizerunek UE w świecie. Jeśli UE chce utrzymać atuty polityczne płynące z roli czołowego donatora, Europejski Zielony Ład musi znaleźć rozwiązania, które będą mobilizowały państwa członkowskie do wypełnienia pustki po wkładzie brytyjskim.

Przechodząc do podsumowania oceny aktywności pomocowej Polski i innych krajów V4, należy podkreślić, że ograniczony czas raportowania przez nie informacji o pomocy mógł oddziaływać na wnioski płynące z obserwacji. Aktywność Polski w zakresie promocji ochrony środowiska poprzez pomoc rozwojową była minimalna, a czasami wręcz bardzo trudna do zauważania. W dużej mierze zaangażowanie całej V4 nie odbiega zbyt wiele od skali polskich działań. Jest to szczególnie widoczne, gdy weźmiemy pod uwagę tylko statystyki dotyczące alokacji środków w podsektorach ODA (w 2019 r. polski wynik procentowy był ponad dwudziestosześcioletnie mniejszy od wyniku UE28, w odniesieniu do V4 i UE28 była to ponad trzy-nastokrotna różnica). Zastosowanie markera środowiskowego daje nieco bardziej optymistyczne obserwacje, jeśli chodzi o aktywność prośrodowiskową Polski i innych członków V4, zwłaszcza od 2017 r., kiedy rezultaty zaczęły być porównywalne, choć nadal niższe po zagregowaniu, od łącznego odsetka notowanego przez UE28. Z bardziej szczegółowej analizy widać, że państwa te nauczyły się, jak drogą pojedynczych operacji zwiększać statystyki dotyczące oddziaływania na środowisko poprzez ODA (skala pozostałych, standardowych projektów pozostaje nadal symboliczna). Fakt, że nastąpiło to tak późno, sugeruje, że instytucje zarządzające systemami pomocowymi tych krajów przez ponad dekadę od akcesji do UE i kilka lat po włączeniu do DAC OECD bagatelizowały praktyczne znaczenie równoważenia wymiarów gospodarczych, społecznych i środowiskowych oferowanej ODA i/lub nie zauważały korzyści analitycznych płynących z zastosowania markerów. Biorąc pod uwagę całość niejednorodnego obrazu odnośnie do realnej zmiany w aktywności Polski i V4, należy stwierdzić, że nie udało się potwierdzić ani hipotezy H3.1, ani H3.2.

Czy w takim razie, w przypadku gdy pozytywnie zostały zweryfikowane hipotezy H1.1 i H2.2, lecz nie widzimy potwierdzenia hipotezy H3.1, możemy stwierdzić, że mamy do czynienia z przenikaniem się europejskich polityk klimatycznej i rozwojowej, co jest wynikiem zmieniającej się percepcji zagrożeń i korzyści? Wydaje się, że tak, a powodem mogą być różnice w tożsamościach między rdzeniem UE a państwami V4. Ci pierwsi

postrzegają zmiany klimatu jako realne zagrożenie dla własnych społeczeństw i świata oraz stopniowo przyjmują wizję stania się promotorem przekształceń i twórców nowych rozwiązań dla klimatu. Przez ten pryzmat zaczęli definiować swoje interesy i w tym upatrują szansę na wzmocnienie atrakcyjności własnych gospodarek i odtworzenie wpływów politycznych, a więc utrzymanie istotnej roli w świecie. Z drugiej strony Polska i inne kraje V4 formalnie popierają politykę klimatyczną, lecz postrzegają siebie jako biedniejszych od rdzenia UE, dysponujących mniej zaawansowanymi technologiami i infrastrukturą i, co ważne z punktu widzenia tych rozważań, o innym statusie od ich partnerów (krajów nadal przechodzących rozpoczętą w latach 90. transformację lub przynajmniej odczuwających jej skutki³⁸). Taki odbiór rzeczywistości powoduje brak u nich wspomnianych ambicji i przekłada się na mniejsze zaangażowanie w implementację koncepcji zrównoważonego rozwoju (tak w skali międzynarodowej, jak i w kraju).

Bibliografia

- A Green New Deal: Joined-up policies to solve the triple crunch of the credit crisis, climate change and high oil prices*, Green New Deal Group, [dostęp: 22 V 2021], dostępny w internecie: <https://neweconomics.org/uploads/files/8f737ea195fe56db2f_xbm6ihwb1.pdf>.
- Aid activities targeting Global Environmental Objectives*, [dostęp: 14 V 2021], dostępny w internecie: <<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=RIOMARKERS>>.
- Aid (ODA) by sector and donor [DAC5]*, [dostęp: 08 V 2021], dostępny w internecie: <<https://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=TABLE5>>.
- Bloomfield J., Steward F., *The Politics of the Green New Deal*, "The Political Quarterly", Vol. 91, No. 4, October–December 2020, [dostęp: 22 V 2021], dostępny w internecie: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1467-923X.12917>>.

38 Dobrą ilustracją mogą być dwa teksty, których współautorami są były minister środowiska Marcin Korolec i aktualny minister klimatu i środowiska Michał Kurtyka. Każdy z nich wspomina specyficznie Polski, która przekłada się na kształtowanie polityki klimatycznej. Zob. K. Bolesta, M. Korolec, *Polityka klimatyczna jako niezależny element polityki zagranicznej Unii Europejskiej – wnioski dla Polski*, „Sprawy Międzynarodowe”, 2020, t. 73, nr 1, s. 57, DOI: 10.35757/SM.2020.73.1.08 oraz M. Kurtyka, W. Jakóbiak, *Polityka klimatyczna Polski na tle międzynarodowym. Z Michałem Kurtyką, ministrem klimatu i środowiska, rozmawia Wojciech Jakóbiak*, „Sprawy Międzynarodowe”, 2020, t. 73, s. 12, DOI: 10.35757/SM.2020.73.1.09.

- Bolesta K., Korolec M., *Polityka klimatyczna jako niezależny element polityki zagranicznej Unii Europejskiej – wnioski dla Polski*, „Sprawy Międzynarodowe”, 2020, t. 73, nr 1, [dostęp: 3 V 2021], dostępny w internecie: <<http://czasopisma.isppan.waw.pl/index.php/sm/article/view/1005/804>>.
- Chatzky A., Siripurapu A., *Envisioning a Green New Deal: A Global Comparison, Council on Foreign Relations*, [dostęp: 22 V 2021], dostępny w internecie: <<https://www.cfr.org/backgrounder/envisioning-green-new-deal-global-comparison>>.
- Claeys G., Tagliapietra S., Zachmann G., *How to make the European Green Deal work*, “Policy Contribution”, Issue n°14 | November 2019, [dostęp: 23 V 2021], dostępny w internecie: <https://www.bruegel.org/wp-content/uploads/2019/11/PC-13_2019-151119.pdf>.
- Council conclusions climate and energy diplomacy – delivering on the external dimension of The European Green Deal*, 5263/21, Council of the European Union, Brussels 2021, [dostęp: 24 V 2021], dostępny w internecie: <<https://www.consilium.europa.eu/media/48057/sto5263-en21.pdf>>.
- Creditor Reporting System: Aid activities targeting Global Environmental Objectives*, [dostęp: 09 V 2021], dostępny w internecie: <https://www.oecd-ilibrary.org/fr/development/data/creditor-reporting-system/aid-activities-targeting-global-environmental-objectives_9c778247-en>
- Czech K., *Znaczenie zielonego nowego ładu dla osiągnięcia Celów Zrównoważonego Rozwoju na przykładzie Polski*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, Nr 226, 2015, s. 44–54, [dostęp: 22 V 2021], dostępny w internecie: <https://www.ue.katowice.pl/fileadmin/_migrated/content_uploads/O4_29.pdf>.
- Development Assistance Committee (DAC)*, [dostęp: 23 V 2021], dostępny w internecie <<https://www.oecd.org/dac/development-assistance-committee/>>.
- Development Co-operation Report 2020: Learning from Crises, Building Resilience*, OECD Publishing, Paris 2020.
- Dröge S., Schrader T. S., *Back to the Future? International Climate Policy in 2021: New Constellations for the EU’s Climate Diplomacy*, German Institute for International and Security Affairs, “SWP Comment”, NO. 14 February 2021, [dostęp: 23 V 2021], dostępny w internecie: <https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2021C14_ClimatePolicy2021.pdf>.
- EU trade policy: time to live up to the European Green Deal*, [dostęp: 23 V 2021], dostępny w internecie: <<https://www.clientearth.org/latest/latest-updates/opinions/eu-trade-policy-time-to-live-up-to-the-european-green-deal/>>.
- Europejski Zielony Ład: Aspirowanie do miana pierwszego kontynentu neutralnego dla klimatu*, [dostęp: 15 V 2021], dostępny w internecie: <https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_pl>.
- Europejski zielony ład*, [dostęp: 15 V 2021], dostępny w internecie: <<https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/green-deal/>>.
- Europejski Zielony Ład. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów*,

- COM(2019) 640 final, Komisja Europejska, Bruksela 2019, s. 2, [dostęp: 22 II 2021], dostępny w internecie: <https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0016.02/DOC_1&format=PDF>.
- Europejskie prawo o klimacie*, [dostęp: 23 V 2021], dostępny w internecie: <https://ec.europa.eu/clima/policies/eu-climate-action/law_pl>.
- Evans S., Mehling M. A., Ritz R. A., Sammon P., *Carbon Pricing and Emission Trading Border carbon adjustments and industrial competitiveness in a European Green Deal*, "Climate Policy", 2021, Vol. 21, No. 3, [dostęp: 23 V 2021], dostępny w internecie <<https://doi.org/10.1080/14693062.2020.1856637>>.
- Grimm S., Reiners W., Helwig N., Siddi M., Mourier L., *The Global Dimension of the European Green Deal: The EU as a Green Leader?*, German Development Institute, Finnish Institute of International Affairs, Konrad Adenauer Stiftung, [dostęp: 23 V 2021], dostępny w internecie <https://www.die-gdi.de/uploads/media/The_Global_Dimension_of_the_European_Green_Deal_-_The_EU_as_a_Green_Leader.pdf>.
- Grübler J., Stöllinger R., Tondl G., *Are EU trade agreements in line with the European Green Deal?*, Vienna Institute for International Economic Studies, [dostęp: 23 V 2021], dostępny w internecie: <<https://wiiw.ac.at/are-eu-trade-agreements-in-line-with-the-european-green-deal-n-484.html>>.
- Jung, H., *The Evolution of Social Constructivism in Political Science: Past to Present*, „SAGE open”, January-March 2019 [online], dostępny w internecie: <<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2158244019832703>>.
- Keating D., *EU Beats U.S., adopts its own Green New Deal*, [dostęp: 22 V 2021], dostępny w internecie: <<https://www.forbes.com/sites/davekeating/2019/12/11/eu-beats-us-adopts-its-own-green-new-deal/?sh=6e86fd15de47>>.
- Kettunen M., Bodin E., Davey E., Gionfra S., Charveriat C., *An EU Green Deal for trade policy and the environment: Aligning trade with climate and sustainable development objectives*, Institute for European Environmental Policy, Brussels / London 2020, [dostęp: 23 V 2021] dostępny w internecie: <[https://ieep.eu/uploads/articles/attachments/9c951784-8c12-4ff5-a5c5-ee17c5f9f80b/Trade%20and%20environment_FINAL%20\(Jan%202020\).pdf](https://ieep.eu/uploads/articles/attachments/9c951784-8c12-4ff5-a5c5-ee17c5f9f80b/Trade%20and%20environment_FINAL%20(Jan%202020).pdf)>.
- Komunikat Komisji: Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, KOM(2010) 2020 wersja ostateczna, Komisja Europejska, Bruksela 2010, s. 17, 35 [dostęp 24 V 2021], dostępny w internecie: <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf>.
- Konkluzje Rady w sprawie dyplomacji klimatycznej*, Rada Unii Europejskiej, 6153/19, Bruksela 2019, [dostęp: 24 V 2021], dostępny w internecie: <<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6153-2019-INIT/pl/pdf>>.
- Kurtyka M., Jakóbiak W., *Polityka klimatyczna Polski na tle międzynarodowym. Z Michałem Kurtyką, ministrem klimatu i środowiska, rozmawia Wojciech Jakóbiak*, „Sprawy Międzynarodowe”, 2020, t. 73, s. 12, [dostęp: 3 V 2021], dostępny w internecie: <<http://czasopisma.isppan.waw.pl/index.php/sm/article/view/1002/801>>.

- Lazard O., *Climate Change and Europe's New Geopolitical Role*, [dostęp: 22 V 2021], dostępny w internecie: <<https://carnegieeurope.eu/strategieurope/83053>>.
- Leonard M., Pisani-Ferry J., Shapiro J., Tagliapietra S., Wolff G., *The geopolitics of the European Green Deal*, European Council on Foreign Relations, [dostęp: 23 V 2021], dostępny w internecie: <<https://ecfr.eu/publication/the-geopolitics-of-the-european-green-deal/>>.
- List of CRS Purpose Codes and Voluntary Budget Identifier Codes*, [dostęp: 08 V 2021], dostępny w internecie: <<https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/DAC-CRS-PPC-2019.xls>>.
- Lont A., *Why Europe should champion a carbon border tax*, [dostęp: 23 V 2021], dostępny w internecie: <<https://www.euractiv.com/section/energy-environment/opinion/why-europe-should-champion-a-carbon-border-tax/>>.
- Myanmar*, [dostęp: 14 V 2021], dostępny w internecie: <<https://www.gov.pl/web/polishaid/Myanmar>>;
- Mynamar*, [dostęp: 14 V 2021], dostępny w internecie: <<https://www.gov.pl/web/thailand/mynamar>>.
- OECD DAC Rio Markers for Climate: Handbook*, [dostęp: 09 V 2021], dostępny w internecie: <https://www.oecd.org/dac/environment-development/Revised%20climate%20marker%20handbook_FINAL.pdf>.
- OECD Work on Green Growth: 2019-20*, OECD Publication, Paris 2019, [dostęp: 22 V 2021], dostępny w internecie: <https://issuu.com/oecd.publishing/docs/gg_brochure_2019_web>.
- Oertel J., Tollmann J., Tsang B., *Climate superpowers: How the EU and China can compete and cooperate for a green future*, [dostęp: 22 V 2021], dostępny w internecie: <<https://ecfr.eu/publication/climate-superpowers-how-the-eu-and-china-can-compete-and-cooperate-for-a-green-future/>>.
- Official development assistance – definition and coverage*, [dostęp: 23 V 2021], dostępny w internecie <<https://www.oecd.org/development/financing-sustainable-development/development-finance-standards/officialdevelopmentassistancedefinitionandcoverage.htm>>.
- Ossewaarde M., Ossewaarde-Lowtoo R., *The EU's Green Deal: A Third Alternative to Green Growth and Degrowth?*, "Sustainability", 2020; 12(23), [dostęp: 22 V 2021], dostępny w internecie: <<https://doi.org/10.3390/su12239825>>.
- Pakiet klimatyczno-energetyczny do 2020 roku*, [dostęp 24 V 2021], dostępny w internecie: <https://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2020_pl>.
- Plan odbudowy dla Europy*, [dostęp: 29 V 2021], dostępny w internecie: <https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_pl>.
- Polish Development Cooperation 2018: Annual Report*, Ministry of Foreign Affairs, [dostęp: 14 V 2021], dostępny w internecie: <<https://www.gov.pl/attachment/c38531b4-3da6-4b2a-8456-d4cf7f8f4ef4>>.
- Porozumienie paryskie do Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 9 maja 1992 r., przyjęte w Paryżu dnia 12 grudnia 2015 r.*, Dz.U. 2017 poz. 36, [dostęp: 24 V 2021],

- dostępny w internecie: <<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU2017000036/O/D20170036.pdf>>.
- Purpose Codes: sector classification*, [dostęp: 08 V 2021], dostępny w internecie: <<https://www.oecd.org/development/financing-sustainable-development/development-finance-standards/purposecodessectorclassification.htm>>.
- Report on the Outcomes of the Fifth Ministerial Conference on Environment and Development in Asia and the Pacific*, E/ESCAP/1337, United Nations Economic and Social Council, United Nations 2005, [dostęp: 22 V 2021], dostępny w internecie: <https://digitallibrary.un.org/record/552295/files/E_ESCAP_1337-EN.pdf>.
- Schepelmann P., Fishedick M., *Discussion paper: The 'European Green Deal' after the Corona Pandemic – Lessons from the 2008 Financial Crisis*, [dostęp: 22 V 2021], dostępny w internecie: <https://wupperinst.org/fa/redaktion/downloads/publications/PolicyDesign_EUGreenDeal.pdf>.
- Schepelmann P., Stock M., Koska T., Schüle R., Reutter O., *A Green New Deal for Europe: Towards green modernisation in the face of crisis. A report by the Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy*, Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy, The Greens | European Free Alliance in the European Parliament, Green European Foundation, Wuppertal 2009, [dostęp: 22 V 2021], dostępny w internecie: <https://gef.eu/wp-content/uploads/2020/03/GEF_GND_for_Europe_publication_web.pdf>.
- Taylor K., *Competition or cooperation? EU, US enter new era of climate diplomacy*, [dostęp: 22 V 2021], dostępny w internecie: <<https://www.euractiv.com/section/climate-environment/news/competition-or-cooperation-eu-us-enter-new-era-of-climate-diplomacy/>>.
- Total flows by donor (ODA+OOF+Private) [DAC1]*, [dostęp: 24 V 2021], dostępny w internecie: <<https://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=TABLE1>>.
- The future we want. Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012*, A/RES/66/288, United Nations General Assembly 2012, [dostęp 24 V 2021], dostępny w internecie: <https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/66/288&Lang=E>.
- Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, A/RES/70/1, United Nations General Assembly 2012, [dostęp 24 V 2021], dostępny w internecie: <https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E>.
- Umowa o udzieleniu kredytu w ramach pomocy związanej między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Związku Mjanmy, podpisana w Nay Pyi Taw dnia 11 kwietnia 2017r.*, M. P. 2017 poz. 583, [dostęp: 14 V 2021], dostępny w internecie: <<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20170000583/O/M20170583.pdf>>.
- Wendt A., *Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics*, "International Organization", Vol. 46, No. 2 (Spring, 1992).
- Wiejski P., *Zielony ład dla Europy: uwarunkowania, narzędzia, perspektywy*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2019, s. 3–4, 13, [dostęp: 23 V 2021] dostępny w internecie <<https://www.isp.org.pl/pl/publikacje/zielony-lad-dla-europy-uwarunkowania-narzedzia-perspektywy>>.

Wkład Europy w finansowanie działań klimatycznych (w mld EUR) – infografika, [dostęp: 23 V 2021], dostępne w internecie: <<https://www.consilium.europa.eu/pl/infographics/climate-finance/>>.

Wniosek: Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające ramy na potrzeby osiągnięcia neutralności klimatycznej i zmieniające rozporządzenie (UE) 2018/1999 (Europejskie prawo o klimacie), [dostęp: 23 V 2021], dostępny w internecie: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020PC0080&from=EN>>.